

Департамент культури і туризму, національностей та релігій
Чернігівської обласної державної адміністрації

КЗ «Чернігівська обласна бібліотека для дітей»
Чернігівської обласної ради

«Захищай! Примножуй! Бережи!»

Ліси Чернігівщини - безцінний скарб

*Рекомендаційний бібліографічний
інформаційний дайджест*

ВИПУСК 6

Чернігів - 2024

Відповідальна за випуск **Т.М. Ключ**
Комп'ютерна верстка, набір та оформлення **О.М. Волченко**
Літературний редактор **Л.М. Казакова**

«Ліси Чернігівщини - безцінний скарб»
Рекомендаційний бібліографічний інформаційний
дайджест для користувачів-учнів середнього шкільного віку
/ КЗ «Чернігівська обласна бібліотека для дітей»; уклад.,
комп. верстка, набір та оформ. О. Волченко. – Вип. 6. -
Чернігів, 2024. – 24 с. - (Захищай! Примножуй! Бережи!).

Видання вміщує історичну довідку про ліси
Чернігівщини, розповідає про рослини і тварини, які
розповсюджені у північній поліській частині України.
Окремий розділ присвячено стану лісів Чернігівщини під час
російсько-української війни. Подається список
використаних електронних ресурсів. Розрахований як на
читачів-школярів, так і на організаторів дитячого читання.

Зам. №4

© КЗ «Чернігівська обласна бібліотека для дітей», 2024
р.

Наш древній Сіверянський край здавна оповитий легендами. Так само з сивої давнини вбраний він у зелений оксамит соснових пралісів, у смарагдові шати дібров і березових гаїв, які «підперезані» блакитним шовком відомих усьому світу річок-трудівниць – Дніпра-Славути, Десни, Снову і Сейму...

Географічна карта Чернігівщини забарвлена у зелений «колір життя», бо саме ліси володарюють на безмежних просторах, уособлюючи і красу, і славу, і гордість землі Чернігівської! З півдня до півночі, зі сходу до заходу, через віки і покоління лине у Всесвіт їхній зелений гомін. Як заповіт і нинішнім, і майбутнім господарям Сіверянського краю — зберегти і примножити неоціненні багатства зеленої скарбниці Чернігівщини — її ліси.

Чернігівський ліс особливий не тільки тому, що він неповторний, а ще й тому, що саме про нього можна сказати, що він – ліс-батько. З давніх-давен його справді батьківські турботи виявляються

повсякчас. Життєстверджуючою силою вони захищали цілі покоління поліщуків від голоду і холоду, від зайдчужинців, від пошестей і хвороб, натомість даруючи людям свою багату фауну і флору, чисті повітря та воду. Тож і прийдешні покоління жителів Сіверського краю не будуть обділені піклуванням нашого батька-лісу. Бо дорогого варта турбота лісів, скажімо, про здорову атмосферу, адже сучасна індустрія, транспорт, енергетика поглинають кисню у 15 разів більше, ніж усе живе на Землі! Рятує те, що лише один гектар деревостою виділяє за рік чотири тонни кисню, поглинаючи п'ять тонн вуглецю! Якщо врахувати, що чернігівський ліс загалом вкриває майже 740 тисяч гектарів, то й справді ми дихаємо найчистішим повітрям виключно завдяки безперебійній роботі «фабрики кисню» — наших лісів. Це особливо важливо для Чернігівщини, яку не обійшли тяжкі наслідки Чорнобильської катастрофи і російсько-української війни.

Характерно, що екологічна цінність лісів набагато більша від вартості деревини та продукції з неї. Наші ліси – це справжні оазиси здоров'я, де кожна деревна порода – не лише унікальний творець, а ще й охоронець природи і життя. Бо має свою біографію, свою історію, свою «терапію» — той лікувально-профілактичний потенціал, який безпосередньо служить людині.

Так, чернігівські ліси неповторні! Не можна не помітити зміни рослинності північної зони лісів на флору південного лісостепу. Високі «корабельні» або, як їх називають, бонітетні сосни північних районів поступаються насадженням лісостепу – дібровам, березовим гаєм. Ніби ковані з міді, високі і прямі, мов струни, сосни передають силу своїх оберегів землі, повітря і вод іншим породам – кремезним дубам, струнким березам, крилатим кленам і липам.

Якщо звернути увагу на порідність деревостою, то сосна в показнику лісистості посідає домінуюче місце – 60 відсотків від загальної площі чернігівського лісу.

ЧИМ ЦІКАВА СОСНА

1. Відноситься до сімейства "Соснові".

2. Виходячи з досліджень вчених, в [сосновому](#) лісі на 1 м³ зосереджено всього 500 мікробів, в той час як в міському повітрі налічується близько 36 тисяч! Навіть в радіусі 5 км від соснового лісу повітря залишається дуже чистим.
3. Раніше довгі і рівні стовбури сосен використовували для виготовлення корабельних щогл.
4. У світі існує приблизно 200 видів сосен.
5. Найвищими соснами є сосни Ламберта, які ростуть в Північній Америці і дорослі дерева яких можуть досягати висоти в 70-80 метрів.
6. Місця, в яких неподалік зосереджені [соснові ліси](#) і море, насичені корисним повітрям з високим вмістом фітонцидів. Дихати таким повітрям дуже рекомендується алергікам, а також людям, які мають бронхіальну астму, туберкульоз або захворювання лор-органів.
7. Є думка, що [сосна](#) може прибрати внутрішні затиски у людини, які в наслідку призводять до хвороб.
8. Раніше багато народів вірили, що сосна здатна зняти порчу.
9. [Сосна](#) - одне з найпоширеніших дерев в світі.
10. Вікінги використовували соснову деревину для будівництва драккар.

11.Янтар - це застигла багато тисячоліть тому смола. У наші дні вона є популярною і часто використовуваною при виготовленні прикрас.

12.Всім відомі олівці роблять саме з [сосни](#).

Дуб височіє лише на семи відсотках лісової території, береза – трохи більше, ніж на десяти, інші породи деревостою загалом займають 15 відсотків лісу з перевагою кленових порід, липи і вільхи. У чагарниках, що подекуди обступають затишні лісові галявини, переважають горобина і калина, які зачаровують своєю красою пізньої осінньої або зимової пори. Не відвести очей від неземної краси, коли червоною заповлочною калини й горобини осінь «вишиває» на білому полотні березових гаїв свої чарівні візерунки...

ЦІКАВО ЗНАТИ

На території Мезинського Національного природного парку зростає найстарше дерево в Україні – Цар-дуб, або Багатовіковий дуб. Його вік близько 800 років, дерево є пам’яткою природи місцевого значення. Його окружність складає 650 сантиметрів, діаметр стовбура – 1,8 метра, а висота – 24 метри.

У 2010 році на Всеукраїнському конкурсі «Національне дерево України» “Цар-дуб” був визнаний естетично цінним деревом України та посів 3 місце у відповідній номінації. Всередину дерева може вільно поміститися 12 людей.

У заказнику загальнодержавного значення “Рихлівська дача”, який відомий своїми віковими деревами, загалом зростає 16 старовинних дубів, середній вік яких понад 400-500 років.

Ось такий «портрет» чернігівського лісу з огляду на його порідність і вік. І цим «портретом» милуються тисячі людей.

Основні види диких тварин, які живуть у Чернігівській області - це лосі, олені, козулі, кабани, зайці.

За інформацією Північного міжрегіонального управління лісового та мисливського господарства, їх чисельність залишається більш-менш стабільною, порівняно з попередніми періодами, адже такий облік проводиться щорічно на територіях мисливських угідь і державного мисливського резерву.

У січні-лютому 2023-го року був проведений зимовий облік диких тварин з урахуванням заборон та обмежень, які встановлені на період дії правового режиму воєнного стану.

Фахівцям вдалося нарахувати 1291 лося, 991 оленя європейського та 62-х – оленів плямистих, 2173 диких кабанів, 2210 норок американських, 2782 лісові

куниці, 775 білок, 772 видри, 199 вовків та 72 чорних тхора.

Трійку найбільших за кількістю тварин у лісах Чернігівщини складають козуля (їх ще називають дикими козами чи сарною європейською) – 13 277, сіра куріпка (птахи з ряду куроподібних) – 25 211 та заяць-русак – їх нарахували 47 тисяч 748 штук.

А ось до тих тварин, яких вдалося нарахувати небагато, відносяться рисі (їх у лісах 41 штука), кам'яні куниці (їх 12) та горностаї (їх нарахували 8 штук).

Рисі, куниці, лосі, кабани - рідкісні фотокадри тварин вдалося вполювати у лісовому господарстві біля кордону.

Лосі, олені благородні, кабани, козулі, зайці, лисиці, лісові і кам'яні куниці, білки - такі та багато інших диких тварин мешкають у лісах на Півночі України.

Розвиток природно-заповідних об'єктів на Чернігівщині

Поліська природа зазнала непоправної шкоди від російського агресора. Ворог залишив після себе в лісах, на берегах річок безліч вибухових предметів, небезпечних і для лісових мешканців, і для людей. А ще – спалені ліси, зруйновані деревообробні підприємства, житла лісівників.

Найбільшою проблемою стало мінування та лісові пожежі через ворожі обстріли та навмисні підпали. Серед найбільш постраждалих регіонів - Чернігівщина – орієнтовно 400 тисяч га.

Агресивний вплив на природу досягнув нині такого розмаху, що зумовив проблеми загальнопланетарного масштабу. Це і глобальне потепління клімату, і масове забруднення поверхні планети, і помітне зникнення багатьох видів її флори та фауни. Може статися навіть так, що якийсь з видів, донедавна такий звичний у природі, зникне зовсім.

Як відомо, головними причинами зникнення рідкісних тварин і рослин є знищення середовищ їх існування. Та й безпосереднє знищення їх самих. А тому більшість зникаючих видів охороняється Червоною книгою України, а деякі – навіть Міжнародними конвенціями.

Отож, щоб найкраще зберегти рідкісні види тварин та рослин, треба зберегти середовище їхнього існування — створити на цих територіях об'єкти природно-заповідного фонду. Звичайно, природно-заповідний фонд може бути створений і для інших цілей, як, наприклад, для збереження природного ландшафту, історичної місцевості, шляхів міграції тварин. Перетворення природних територій у заповідні

дозволяє вберегти їх від небажаного і невиправданого впливу людини.

Природно-заповідний фонд характеризується великою кількістю об'єктів з порівняно невеликою площею (більше половини об'єктів мають площу до 100 гектарів).

За кількістю заповідних об'єктів Чернігівська область є лідером в Україні. На її території функціонує 386 об'єктів природно-заповідного фонду загальною площею 93240,49 гектара. Це 20,3 відсотка від площі лісів підприємств, підпорядкованих філіям ДП «Ліси України» у Чернігівській області, та 7,81 відсотка від площі всієї області.

Вісім із цих об'єктів площею 8501,9 гектара мають загальнодержавне значення. Це Ічнянський та Мезинський національні природні парки, розташовані на 6686,6 гектарах, чотири заказники площею 1690,3 гектара та дві пам'ятки природи площею 125 гектарів. Є ще й 378 природно-заповідних об'єктів місцевого значення загальною площею 84738,59 гектара.

Розвиток природно-заповідної справи є одним із провідних напрямів екологічної стратегії Чернігівщини. Бо лише заповідні території здатні забезпечити екологічну рівновагу, тобто компенсувати шкоду, заподіяну людьми природним комплексам. Нам

необхідно зберегти принаймні частину дикої природи такою, якою вона є насправді.

Адже активне перетворення цінних природних територій у заповідні – запорука нашого піклування про майбутні покоління.

ВІЙНА І ЛІС: ЩО ВІДБУВАЄТЬСЯ З ЛІСАМИ НА ЧЕРНІГІВЩИНІ

На світанку 24 лютого 2022 року, коли в Україну полетіли перші ракети, бомби і снаряди, поряд із людськими жертвами з'явилась ще одна жертва – природа: ліси, річки, луки, степи, рослини і тварини, що їх населяють. У лихолітті воєн трапляється, що забувають про людей. Годі казати про природу! Російські окупанти, що рухались з території Білорусі і росії у напрямі Києва, Чернігова, Житомира, Сум,

проходили через ліси Полісся. Ці ліси ще тисячі років тому слугували жителям наших земель – не тільки як джерело деревини, лісових продуктів – меду, грибів, ягід, лікарських трав, випасання худоби, але й як рубіж, на якому зупиняли ворогів, сховок і прихисток для населення чисельних сіл, містечок і міст.

Не підвели вони й цього разу: ліс став нездоланною стіною на шляху російських окупантів, унеможливив безперешкодне пересування багатокілометрових колон броньованої техніки ворогів. Не в змозі здолати ліс, росіяни пішли по шосейних та лісових дорогах, поруч з якими, у лісах та на болотах, на них чекали українські захисники. Наші бійці, користуючись лісом у якості укриття і знаннями місцевості та допомогою місцевого населення, з близької відстані палили ворожу техніку, знищуючи окупантів.

Малозаселена лісова і заболочена місцевість виявилась складним театром для російських військ, з якого вони – вперше з моменту повномасштабного вторгнення в Україну – вимушені були відступити. В чернігівських і київських лісах окопи Другої світової і українсько-російської воєн часто знаходяться зовсім поруч, таким чином ніби підкреслюючи паралелі боротьби: тоді з фашистами, а тепер – з рашистами. Після відступу окупантів на територію росії і Білорусі і переходу війни на Півночі України у позиційну з'явилась можливість досягнути збитки, завдані діями окупантів людям. І лісу, з яким місцеве населення нерозривно пов'язане. Адже в Україні, крім Полісся, тільки, мабуть, у Карпатах, можна прослідкувати такий тісний зв'язок щоденної діяльності людини і лісу.

Перший наслідок, який кидався в очі відразу після втечі окупантів. Повсюди стояли знаки «Міни», «Заміновано». Повсюдна замінованість та забруднення

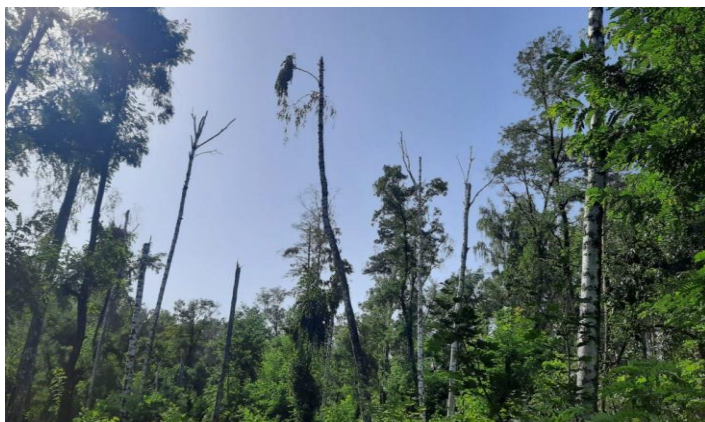
вибухонебезпечними предметами. На півночі України ще з весни 2022 року було запроваджено заборону на відвідування лісів. Через міни, снаряди і, особливо, протипіхотні і протитанкові міни. З тих пір, попри наполегливу роботу українських саперів, час від часу з'являються повідомлення про загибель і каліцтво людей внаслідок підривів на мінах. Останній смертельний випадок – у жовтні 2023 року.

Як у ліс потрапляють люди, коли діє заборона? Поліщуки звикли, що ліс – джерело різних корисностей для повсякденного життя. Для місцевого населення вкрай важливе значення має збір грибів та ягід: частину споживають самі, частину – здають за гроші. Цей лісовий промисел для багатьох мешканців лісових сіл є основним джерелом доходів. Через ліс добираються до лісових річок на риболовлю. У лісі – дрова для опалення. Тому, попри заборону, люди і далі

ходять до лісу. На більшій частині Чернігівської області, звільненої від окупантів у березні 2022 року, проведено розмінування, але небезпечні несподіванки все ще нагадують про себе. Якщо ж говорити про північні райони на межі з росією та Білоруссю, то тут все ще залишилось багато замінованих ділянок. Крім того, час від часу має місце нове мінування, яке здійснюють рашистські диверсанти на найближчих до кордону ділянках. Там – особлива небезпека!

Результатом замінування є не тільки загибель людей. На мінах гинуть і тварини. Від зайців, лисиць до лосів, ведмедів, козуль, рисей. У замінованому лісі неможливо вести лісове господарство, гасити пожежі, які тут спалахують під час ворожих обстрілів. І звісно, тут не збирають гриби, ягоди, ніхто не приїздить у такий ліс на відпочинок. Все це – втрати від вторгнення – як прямі, так і опосередковані.

У місцях активних бойових дій – у передмісті Чернігова, вздовж шосейних доріг між Черніговом і Києвом – ліс потерпів від прямого знищення дерев внаслідок потрапляння снарядів, мінометних мін, ракет, артилерійських боєприпасів дрібніших калібрів. Після вигнання загарбників з території Чернігівської області, за даними обласного управління лісового та мисливського господарства, на Чернігівщині таким чином було знищено близько 400 га лісу. На таких ділянках знищено не лише дерева, підлісок, пошкоджено ґрунтовий покрив. На них залишається небезпека підривів боєприпасів, що не розірвалися. На прилеглих ділянках дерева посічені уламками, що уповільнює їх ріст та розвиток. При сильних ступенях уламкових і кульових пошкоджень дерева можуть уражатись хворобами. Але навіть за умови розмінування використання деревини з таких ділянок на дрова залишається проблематичним, адже металічні уламки будуть пошкоджувати лісорубний інструмент, зводячи вигоди до нуля, навіть до від’ємних показників. Триваючі обстріли в області поступово збільшують цей показник, особливо на території Новгород-Сіверського району, де вони відбуваються щоденно. Отже, в умовах війни ліси української Півночі перебувають у небезпеці.

Цей ліс живий. У нього добрі очі.
Шумлять вітри у нього в голові.
Старезні пні, кошлаті поторочі,
літопис тиші пишуть у траві.
Дубовий Нестор дивиться крізь пальці
на білі вальси радісних беріз.
І сонний гриб в смарагдовій куфайці
дощу напився і за день підріс.
Багряне сонце сутінню лісною
у просвіт хмар показує кіно,

і десь на пні під сивою сосною

ведмеді забивають доміно.

Малі озерця блискають незлісно,

колише хмара втомлені громи.

Поїдемо поговорити з лісом,

а вже тоді я можу і з людьми.

(Ліна Костенко)

Використані електронні ресурси

Зелений скарб Сіверського краю: наша історія [Електронний ресурс] // Північне міжрегіональне управління лісового та мисливського господарства [вебсайт]. - Електрон. дані. - Режим доступу: <https://n.forest.gov.ua/nasha-istoriya/> . - Назва з екрану. - Дата звернення: 19.01.24.

Олексієнко М. На Чернігівщині розповіли про розвиток природно-заповідних об'єктів [Електронний ресурс] / М. Олексієнко // Суспільний кореспондент [вебсайт]. - Електрон. дані. - Режим доступу: <https://www.sknews.net/na-chernihivshchyni-rozповily-pro-rozvytok-pryrodo-zapovidnykh-ob-iektiv/> . - Назва з екрану. - Дата звернення: 19.01.24.

Павелко А. Війна і ліс: що відбувається з лісами на Чернігівщині [Електронний ресурс] / А. Павелко // Екологія. Право. Людина [вебсайт]. - Електрон. дані. - Режим доступу: <https://epl.org.ua/announces/vijna-i-lis-shho-vidbuvayetsya-z-lisamy-na-chernigivshhyni/> . - Назва з екрану. - Дата звернення: 19.01.24.

Природно-заповідний фонд Чернігівської області

[Електронний ресурс] // Вікіпедія : вільна енциклопедія [вебсайт]. - Електрон. дані. - Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%80%D0%B8%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%BE-%D0%B7%D0%B0%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D1%84%D0%BE%D0%BD%D0%B4_%D0%A7%D0%B5%D1%80%D0%BD%D1%96%D0%B3%D1%96%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97_%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%96 - Назва з екрану. - Дата звернення: 19.01.24.

Рисі, куниці, лосі, кабани - рідкісні фотокадри тварин вдалося вполювати у лісовому господарстві біля кордону [Електронний ресурс] // Час Чернігівський [вебсайт]. - Електрон. дані. - Режим доступу: <https://cntime.cn.ua/risi-kunicilosi-kabani-ridkisni-fotokadri-tvarin-article/> - Назва з екрану. - Дата звернення: 19.01.24.

Суржикова Ю. На Чернігівщині провели зимовий облік диких тварин: скільки та яких звірів нарахували [Електронний ресурс] / Ю. Суржикова // Суспільне [вебсайт]. - Електрон. дані. - Режим доступу: <https://suspilne.media/419643-na-cernigivsini-proveli-zimovij-oblik-dikih-tvarin-skilki-ta-akih-zviriv-narahovali/> - Назва з екрану. - Дата звернення: 19.01.24.

Відповідальна за випуск Т.М. Ключ
Комп'ютерна верстка, набір та оформлення
О.М. Волченко
Літературний редактор Л.М. Казакова

КЗ «Чернігівська обласна бібліотека для дітей» ЧОР
14032, м.Чернігів, проспект Левка Лук'яненка, 22-А

<https://chernihiv-lib.org.ua/>
E-mail: chernigivodb@ukr.net